

Analysis of stylistic layers in "Asar Al-Wozarah's " with a critical stylistic approach

Narges Oskouie¹, Zahra Jafariyan²

Recived:3/2/2021

Accepted: 16/7/2021

Abstract

The main issue of this research is to identify the intellectual, cultural and political depths of the book of Asar Al-Wozarah's works, written by "Sif-al-din Haji-'bn Nezam Aghili" as one of the examples of Persian ministry writing in the Timurid period, by analyzing the light layers of this text. The results of this research, which was done by combined research method (analytical-descriptive-argumentative), are as follows: In the linguistic layer, the presence of high-frequency moral codes, lack of indexes and more use of sensory words make the text the main goal of ministry writing. The descriptions of the ministers and their works and the mention of details on the subject of bureaucracy have been omitted; In the syntactic layer, more use of the news aspect, simple sentences and short sentences have added to the certainty, clarity and speed of the narration in the text; In the rhetorical layer, the author has not made significant use of rhetorical tools; At the pragmatic level, expressive / declarative action takes place in the first place and persuasive action in the next stage, and shows how the author has used these two actions to recognize the values that govern his value (moral / ideal) views. Aqili's main purpose in processing this text, rather than

¹ Corresponding author, Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Bonab Branch, Islamic Azad University, Bonab, Iran; ORCID ID: 0000-0003-2991-1038; Email: n.oskooi@bonabiau.ac.ir

² Doctor of Persian Language and Literature, Secretary of Education, West Azerbaijan Province (Miandoab).

compiling a historical / political text with the coordinates of the Ministry is to write an educational and ethical work with an approach. Encouraging moral virtues has been by emphasizing the instability of the world and reflecting human actions in his destiny by relying on the concepts of justice and resurrection.

Keywords: *historiography, ministry writing, ministerial works, critical stylistics, stylistic layers.*

Extended Abstract

1. Introduction

Although Persian ministries have been analyzed from a political and historical perspective in several studies, they have not been the subject of study and research due to the prevailing discourse that leads to visible and invisible connections between text and hypertext; Finding hidden intellectual points in deepening the discourse of the text will lead to deeper knowledge of the text, which has been achieved through linguistic and stylistic researches based on the principles of linguistics and analysis of historical and cultural discourse of the texts. This research has been to analyze one of the examples of the type of ministry writing, ie the book of Al-Wazara's works in search of hidden ideology in different layers of the text.

2. Literature Review

Critical discourse analysis is the analysis of the ideologies of speakers and writers. The concept of discourse is used in many disciplines and approaches, from language to philosophy and politics. This has somewhat obscured the meaning of the word. Discourse in its conceptual scope means sermons, sermons, seminars, lectures, etc .; But if we want to examine this word in its technical and scientific sense, "discourse deals with aspects of language that can only be expressed by reference to the speaker, his situation or location and time, or by reference to other variables, which in particular Fragmented thematic contextual contexts are used. In this technical application, dialogue is the basic condition of any discourse and, in the words of "Diane

McDonnell", discourse includes any kind of speech and written word that is formed in the social process (Forghani, 2003: 60-62).

2-1 Critical discourse analysis

Critical discourse analysis is an interdisciplinary discipline in linguistics that examines the function of language in society and politics. This scientific method of criticism is one of the results of postmodernist thinking and is rooted in the views of Michel Foucault, who believes that we call a set of propositions a discourse as long as they belong to a common discourse formulation. Discourse consists of a number of rules for which a set of existing conditions can be defined (Soltani, 2005: 40). This approach to linguistics believes that factors such as historical context, power-domination relations, social, cultural and ideological institutions, create text or linguistic form and new meanings (Aghagolzadeh, 1389: 11). This multidisciplinary study method examines how the message of language units is crystallized and formed in relation to the factors of the internal context of the language as well as the whole language system and extralinguistic factors (social, cultural and situational context); In critical discourse analysis, new meanings of discourse are available; "Therefore, in the analysis and analysis of discourse, by using the verbal superstructures and semantic infrastructures, new meanings can be achieved and the intellectual, ideological lines and communication and action goals of discourse can be understood" (Roshanfekar and Akbarizadeh, 1390: 126 and 127). As a result, critical discourse analysis emphasizes how social and political power is reproduced through text and dialogue..

2-1-1 Critical Stylistics

Critical stylistics is an approach that analyzes how social concepts are formed in language and the ways in which they are represented. This type of analysis is done directly under the influence of philosophical ideas such as Foucault, Searle and methods of language application, discourse analysis and textual linguistics, in such a way as to provide the basis for working with the tools of these linguistic methods in studying short and long texts for stylistics. The basic concepts of critical stylistics are: style, discourse, critical theory, ideology and power. This approach is "a term for referring to those stylistic works that examine the ways in which social concepts are revealed through language."

Critical linguistics and critical discourse analysis have largely inspired and influenced this stylistic tendency ”(Norgard et al., 2015: 26).

3. Methodology

In discourse analysis, the analyst deals with two key elements: 1. the context of the text and 2. the context of the situation; The context of the text means what language element is in the context of the text and what effect the sentences before and after that element inside the text have on its formal, functional and semantic crystallization; In situational context, an element or text is considered in the context of the particular situation that is generated. Cultural, social, environmental and political contexts are all of this type

4. Results

We obtained the following results by examining the stylistic layers of Al-Zawraa's book:

1- In terms of vocabulary, moral codes have a higher frequency than religious and governmental codes; The reason is that in narrating the history of ministers, Aghili pays more attention to their moral behavior and has made the behavioral and personality actions of ministers as his criterion for historiography. The lack of index in the tmext also shows the insignificance of the components of the narrative for the author and the author's reliance on human history (in a general and typical way) by relying on his actions in the world; The abundance of mental words is another sign of the legal-moral nature of the text.

2- In the syntactic layer, domination is newsworthy. Which indicates the author's frankness and openness in narrating the history of ministers and the clarity of his moral foundations. In this layer of the text, Aghili, using short and simple sentences, has increased the speed, clarity and certainty of reporting his history and moral / educational positions.

3- In the rhetorical layer, in the parts of the text that are written by the author himself, Aghili, little use has been made of rhetorical tools.

4- In the field of pragmatics and in the system of action discourse of ministers, expressive and persuasive actions have had a significant priority for the author; In addition to instilling his ideological beliefs in the text, Aghili exposes his ideological and educational values and exposes his intended moral and educational values.

The sum of the information obtained from the analysis of the stylistic layers of the ministers's works indicates that the text of the ministers's works, rather than containing information about the bureaucracy of governments and its related elements and components - as is the main feature of ministries - is more of a text. It is similar to an instructive / historical instruction that speaks of the good and bad deeds of man and its consequences in his destiny, and rather than introducing court and court relations, he narrates the story of man in a world ruled by justice in its components and everyone Hello, the end of the work that killed.

References

- 1- Aghagolzadeh, Ferdows (2010) *Critical Discourse Analysis*, Tehran: Scientific and Cultural Publications.
- 2- Ibn Athir, Izz al-Din (2006) *The Complete History of Iran*, translated by Mohammad Hossein Rouhani and Hamid Reza Azir, Volume 13. Tehran: Asatir Publications.
- 3- Abolraja Qomi, Najmaldin, (1984), *History of Ministers*, edited by Mohammad Taghi Daneshpajooh, 1st edition, Tehran: Institute for Cultural Research Studies.
- 4- Iqbal, Abbas (2005) *Ministry during the reign of the great Seljuk sultans*, by the efforts of Mohammad Taghi Daneshpajooh, Tehran, Amirkabir.
- 5- Bakhtin, Mikhail (2008) *Conversational Imagination: Essays on the Novel*, translated by Roya Pourazar, Tehran: Nashr-e Ney.
- 6- Bazourth, K., Darley (2001) *Seljuks*, translated by Yaghoub Azhand, Tehran: Molly.
- 7- Bandari, Fath Ibn Ali (1977) *History of the Seljuk Dynasty*, translated by Mohammad Hossein Jalili, Tehran: Iranian Culture Foundation.
- 8- Bahrampour, Shaban Ali (2000) *Discourse and Discourse Analysis*, Collection of Articles, by Dr. Mohammad Reza Tajik, Tehran: Culture of Discourse.
- 9- Darpar, Maryam, (2013), *Stylistics of Ghazali Letters with a Critical Discourse Analysis Approach*, Tehran, Alam Publications.
- 10- Delbari, Hassan, Mehri, Fariba, (2015), "The function of ideology in the stylistic layers of Hassanak Vazir's story", *Textbook of Persian Literature*, New Volume, No. 2, pp. 78-63.
- 11- Ravandi, Morteza (1980) *Social History of Iran*, Volume 2, Tehran: Amir Kabir.
- 12- Sartre, Jean-Paul, (1969), *What is literature ?*, Translated by Abolhassan Najafi and Mostafa Rahimi, Tehran, Zaman Publishing.

- 13- Sojudi, Farzan, (2008), Applied Semiotics, Tehran, Alam Publications.
- 14- Poetry, Hamidreza (2016) Symbolism-Semantics of Literature, Tehran: Tarbiat Modares University Press.
- 15- Shamisa, Sirus, (2005), Generalities of Stylistics, Tehran, Mitra.
- 16- Sheibani Aghadam, Ashraf, (2015), Keywords of Stylistics, First Edition, Tehran, Islamic Azad University, Central Tehran Branch.
- 17- Tabatabai, Seyed Javad (1996) Khajeh Nizam-ol-Molk, Tehran: New Plan.
- 18- Aghili, Saif al-Din Haji Ibn Nizam (1985) Works of Ministers, second edition, edited by Mir Jalaluddin Hosseini Armavi, Tehran: Information.
- 19- Fotouhi, Mahmoud, (2012), Stylistics of Theories, Approaches and Methods, Tehran, Sokhan.
- 20- Farshidvard, Khosrow, (2003), Today's detailed grammar based on modern linguistics, Tehran, Sokhan.
- 21- Fairclough, Norman, (2000), Critical Discourse Analysis, translated by Fatemeh Shayesteh Piran et al., Tehran, Center for Media Studies and Research.
- 22- Kluzner, Carla (1984) Bureaucracy in the Seljuk era, translated by Yaghoub Azhand, Tehran, Amir Kabir.
- 23- Meghdadi, Bahram, (2005), Dictionary of Literary Criticism Terms (from Plato to the Present Age), Tehran, Fekr Rooz.
- 24- Makarik, IRNA Rima, (2011), Encyclopedia of Contemporary Literary Theories, translated by Mehran Mohajer and Mohammad Nabavi, Tehran, Agha Publishing.
- 25- Nizamat-ol-Molk Tusi, Abu Ali Ghavam-ud-Din Hassan (2010) Policy Letter, Ninth Edition, Tehran: Scientific and Cultural Publishing Company.
- 26- Norgard, Nina and the Kiss, Beatrix and Monturo, Rousseau (2015) Stylistic Culture, translated by Ahmad Rezaei Jamkrani and Masoud Farahmandfar, Tehran: Morvarid.
- 27- Varavini, Saad al-Din (1991) Marzbannameh, by the efforts of Khalil Khatib Rahbar, fifth edition, Tehran: Safi Alisha.

فصلنامه

سال ۱۸، شماره ۷۲، تابستان ۱۴۰۰، ص ۹-۳۰

مقاله پژوهشی

DOI: <https://doi.org/10.2634/Lire.18.72.1>

DOR: 20.1001.1.17352932.1400.18.72.1.2

تحلیل لایه‌های سبکی در آثارالوزرا با رویکرد سبک‌شناسی انتقادی

دکتر نرگس اسکویی^{*۱} دکتر زهرا جعفریان^۲

پذیرش مقاله: ۱۴۰۰/۴/۲۵

دریافت مقاله: ۹۹/۱۱/۱۵

چکیده

مسأله اصلی این تحقیق، شناساندن ژرف‌ساختهای فکری، فرهنگی و سیاسی کتاب آثارالوزرا، نوشته «سیف‌الدین حاجی‌بن نظام عقیلی» به عنوان یکی از نمونه‌های وزارت‌نامه‌نویسی فارسی دوره تیموری از طریق تحلیل لایه‌های سبکی این متن است. دستاورد این تحقیق، که به روش تحقیق ترکیبی (تحلیلی-توصیفی-استدلالی) انجام شد، بدین ترتیب است: در لایه زبانی، وجود رمزگان اخلاقی پربسامد، کمبود شاخص و بهره‌مندی بیشتر از واژگان حسی، متن را از هدف اصلی وزارت‌نامه‌نویسی دور کرده است. در لایه نحوی، بهره‌مندی بیشتر از جهت اخباری، جملات ساده و جملات کوتاه بر قطعیت، صراحت و سرعت روایت در متن افزوده است. در لایه بلاغی، نویسنده، استفاده معناداری از ابزارهای بلاغی نکرده است. در لایه کاربردشناسی، کنش بیانی/اظهاری در مرتبه نخست و کنش ترغیبی در مرتبه بعدی قراز می‌گیرد و نشان می‌دهد که نویسنده چگونه از این دو کنش برای رسمیت دادن به ارزشهای حاکم بر دیدگاه‌های ارزشی (اخلاقی/آرمانی) خود استفاده کرده است. منظور اصلی عقیلی از پردازش این متن، بیش از تدوین متن تاریخی/سیاسی با مختصات وزارت‌نامه‌ای، تألیف اثری تعلیمی و اخلاق‌گرا با رویکرد ترغیب نسبت به محسنات اخلاقی از طریق تأکید بر ناپایداری جهان و انعکاس رفتار انسان در سرنوشت او با تکیه بر مفاهیم عدل و معاداندیشی بوده است.

کلیدواژه‌ها: وزارت‌نامه‌نویسی، آثارالوزرا، سبک‌شناسی انتقادی متون کلاسیک، لایه‌های سبکی متون تاریخی.

*۱. دانشیار زبان و ادبیات فارسی دانشگاه آزاد اسلامی - واحد بناب نویسنده مسئول: n.oskooi@bonabiau.ac.ir

ORCID ID: 0000-0003-2991-1038

۲. دکتری زبان و ادبیات فارسی - دبیر آموزش و پرورش استان آذربایجان غربی (میان‌دوآب)

۱. مقدمه

وزارت‌نامه‌نویسی، که در سده سوم هجری با گرایش‌های سیاسی و فکری نزدیک به تفکر ایرانشهری متولد شده بود در دوره تیموری با احیا و تحکیم مبانی دیوانسالاری ایرانی-اسلامی و اعتلای فرهنگی و سیاسی در سایه دولتمندان و وزیران مقتدر و دانشمند ایرانی، انتقال کارها به دست کارکنان دولتی ایرانی، تداوم گسترش آزاداندیشی شیعی-ایرانی و نتیجتاً توسعه فرهنگ تساهل و تسامح در جامعه اسلامی به شکوفایی رسید. آراستگی به فنون کتابت و بلاغت و دسترسی مستقیم به اسناد و مدارک حکومتی جزو ویژگی اصلی وزارت‌نامه‌نویسان است (صفا، ج ۵/۲۳۴)؛ از این روی وزارت‌نامه‌ها اغلب حاوی آگاهی‌های ذی‌قیمت درباره انواع مکتوبات صادر شده از دربار در موضوعات مختلف و متنوع، نسب‌نامه‌ها، شرح امور دیوانی و توضیح کاربرد مفاهیم فنی مناصب، تقسیمات و طبقه‌بندی‌های حوزه‌های مختلف دیوانها و ادارات دولتی حکومتها در کنار نشان‌دادن تعارضات نظام‌های دیوانی است. دیگر محتوای غالب در وزارت‌نامه‌ها - مثل همه انواع سیاست‌نامه‌ها- مضمون‌های آموزشی و اخلاق‌گرا برای طبقه وزیران و دیوانیان است. از سوی دیگر، انتساب قریب به اتفاق وزارت‌نامه‌نویسان به دربارها و دیوان‌های حکومتی در طول قرون متمادی، این منابع تاریخی را به رعایت جانب قدرت و التزام به ایدئولوژی و گفتمان تک‌صدایی حاکم بر جامعه مقید و مکلف می‌کرد. تاریخ‌نویسی ایرانی، قرن‌ها تحت سیطره قدرت سیاسی حاکم قرار داشته است. مورخان راوی شرایط زیست حاکمان و کنش‌های آن به‌گونه گزیده بوده‌اند و وضعیت عمومی جوامع و معیشت توده مردم بازتاب چندانی در این متن‌ها ندارد. این امر، ویژگی پررنگ وزارت‌نامه‌ها هم هست. حکومت‌های غیرایرانی تاریخ میانه ایران و بویژه ایلخانان و امرای جغتایی دولت تیموریان از نظام دیوانسالاری، وزرا و کارکنان دیوانی ایرانی و در نتیجه از تاریخ‌نویسی به‌عنوان ابزارهای مشروعیت‌بخشی و بقای دولتهای خود استفاده می‌کردند: «در دوره تیموری، تاریخ‌نگاری وابسته به دربار بود و برای خوشایند درباریان و شاهزادگان نوشته می‌شد» (تاوئر، ۱۳۶۸: ۳۰۶). در این متون «نه سنجش تاریخی در کار بود، نه نقد و ارزشیابی منابع و نه نتیجه‌گیری تاریخی؛ در نتیجه بسیاری از مورخان این دوره بدون در نظر گرفتن ارتباط علی و معلولی وقایع را سر هم می‌کردند و از ذکر برخی حقایق چشم می‌پوشیدند» (آدمیت، ۱۳۴۶: ۱۹)؛ در عین حال، متون تاریخ‌نگار، هم‌چون هر متن دیگری، منابعی متضمن انعکاس زیست-جهان مورخ

تحلیل لایه‌های سبکی در آثارالوزرا با رویکرد سبک‌شناسی انتقادی

و سپس بازنمایی آن در زبان وی است. احساس تعهد و بازنمایی ارزشها چیزی است که همواره دغدغه نویسندگان متعهد بوده است؛ نویسنده ای که به گفته ژان پل سارتر «آن رؤیای ناممکن را از سر به در کرده است که نقش بیطرفانه و فارغانه‌ای از جامعه بشری ترسیم کند» (سارتر، ۱۳۴۸: ۴۲).

۱-۱ بیان مسأله و ضرورت تحقیق

وزارت‌نامه‌های پارسی اگرچه از دیدهای سیاسی و تاریخی در چند تحقیق مورد تحلیل قرار گرفته است به دلیل گفتمان حاکم بر آنها، که راهیابی به ارتباط‌های پیدا و ناپیدای بین متن و فرامتن است، تاکنون موضوع سنجش و پژوهش نبوده است. یافتن نکات پنهان فکری در ژرف‌ساخت گفتمانی متن به شناخت‌های عمیقتری از متن منجر خواهد شد که از طریق پژوهش‌های زبان‌شناختی و سبک‌شناختی مبتنی بر اصول زبان‌شناسی و تحلیل گفتمان تاریخی و فرهنگی متون فراهم شده است. مسأله اصلی این تحقیق نیز بر همین اساس شکل یافته است. این پژوهش بر آن است که یکی از نمونه‌های نوع وزارت‌نویسی، یعنی کتاب آثارالوزرا را در جست‌وجوی ایدئولوژی پنهان در لایه‌های مختلف متن تحلیل کند. در این تحقیق از شیوه تحقیق ترکیبی (تحلیلی-توصیفی-استدلالی) بهره جسته‌ایم.

۱-۲ پیشینه تحقیق

نویسندگان این مقاله، پیشتر در مقالات «سبک‌شناسی انتقادی تاریخ‌الوزرا» و «تحلیل بازنمایی ایدئولوژی در دستورالوزرا نوشته غیاث‌الدین خواندمیر»، این دو وزارت‌نامه را با استفاده از نظریه سبک‌شناسی انتقادی و با توجه به بافت موقعیتی تولید اثر تحلیل کرده‌اند. پاک‌سرشت و همکاران (۱۳۹۰) در مقاله «بررسی مختصات زبانی کتاب آثارالوزرا» با مقایسه سطح زبانی این اثر با نثر فارسی قرن نهم به این نتایج رسیده‌اند که درصد کاربرد لغات و ترکیبات عربی نسبت به کتابهایی که در قرن نهم تالیف شده است، بیشتر است و لغات مغولی و ترکی کمتر دیده می‌شود. جملات، کوتاه بیان، و گاهی مواردی از اطناب در متن کتاب مشاهده می‌شود.

۲. بحث و بررسی

۲-۱ تحلیل گفتمان انتقادی^۱ و سبک‌شناسی انتقادی^۲

تحلیل گفتمان انتقادی، تحلیل ایدئولوژیهای موردنظر گویندگان و نویسندگان است.

مفهوم گفتمان در بسیاری از رشته‌ها و رهیافتهای زبان گرفته تا فلسفه و سیاست مورد استفاده قرار می‌گیرد. این امر تا اندازه‌ای موجب ابهام معنایی این واژه شده است. گفتمان در گستره مفهومی خود به معنای موعظه، خطابه، سمینار، سخنرانی و ... است؛ اما اگر بخواهیم این واژه را در معنای فنی و علمی بررسی کنیم، «گفتمان به جنبه‌هایی از زبان می‌پردازد که تنها می‌توان آنها را با ارجاع به متکلم، وضعیت یا موقعیت مکانی و زمانی وی یا با ارجاع به متغیرهای دیگر بیان کرد، که در مشخص کردن بسترهای بافت موضوعی پاره گفتار به کار می‌رود. در این کاربرد فنی، گفتگو شرط مقدماتی هر گفتمان است و به بیان «دایان مک دانل» گفتمان هر نوع گفتار و کلام نوشتاری را شامل می‌شود که در جریان اجتماعی شکل می‌گیرد (فرقانی، ۱۳۸۲: ۶۰-۶۲).

تحلیل گفتمان انتقادی، شاخه علمی بین‌رشته‌ای در زبان‌شناسی است که کارکرد زبان را در جامعه و سیاست بررسی می‌کند. این روش علمی نقادی از رهاوردهای تفکر پسانوگرایی (پست‌مدرنیسم) است و ریشه در آرای میشل فوکو دارد که معتقد است: ما مجموعه‌ای از احکام را تا زمانی که متعلق به صورتبندی گفتمانی مشترکی باشد، گفتمانی می‌نامیم. گفتمان متشکل از تعدادی از احکام است که می‌توان برای آنها مجموعه‌ای از شرایط موجود را تعریف کرد (سلطانی، ۱۳۸۴: ۴۰). این رویکرد از زبان‌شناسی معتقد است که عواملی همچون بافت تاریخی، روابط قدرت و سلطه، نهادهای اجتماعی، فرهنگی و ایدئولوژی، متن یا صورت زبانی و معانی جدید را به وجود می‌آورد (آفاکل‌زاده، ۱۳۸۹: ۱۱). این روش مطالعاتی چندرشته‌ای، چگونگی تبلور و شکل‌گیری پیام واحدهای زبانی را در ارتباط با عوامل بافت درونی زبان و نیز کل نظام زبانی و عوامل برون زبانی (زمینه اجتماعی، فرهنگی و موقعیتی) بررسی می‌کند. در تحلیل گفتمان انتقادی، معانی تازه‌ای از گفتمان قابل دستیابی است؛ «از این رو در واکاوی و تحلیل گفتمان، می‌توان با بهره‌گیری از روساختهای کلامی و زیرساختهای دلالتی به معنای تازه‌ای دست یافت و به خطوط فکری، ایدئولوژیک و اهداف ارتباطی و کنشی گفتمان پی برد» (روشنفکر و اکبری‌زاده، ۱۳۹۰: ۱۲۶ و ۱۲۷). در نتیجه تحلیل گفتمان انتقادی بر چگونگی بازتولید قدرت اجتماعی و سیاسی به وسیله متن و گفتگو تأکید می‌کند.

در تحلیل گفتمان، تحلیلگر با دو عنصر کلیدی سروکار دارد: ۱. بافت متن ۲. بافت موقعیت. منظور از بافت متن این است که عنصر زبانی در چارچوب چه متنی قرار

تحلیل لایه‌های سبکی در آثارالوزرا با رویکرد سبک‌شناسی انتقادی

گرفته است و جملات قبل و بعد آن عنصر در داخل متن در تبلور صوری، کارکردی و معنایی آن چه تأثیری دارد. در بافت موقعیتی، عنصر یا متن در چارچوب موقعیت خاصی مد نظر قرار می‌گیرد که تولید شده است. بافتهای فرهنگی، اجتماعی، محیطی و سیاسی همگی از این نوع است (بهرام‌پور، ۱۳۷۹: ۲۴).

سبک‌شناسی انتقادی رویکردی است که چگونگی شکل‌گیری مفاهیم اجتماعی در زبان و شیوه‌های بازنمایی آنها را تحلیل می‌کند. این نوع تحلیل مستقیماً تحت نفوذ اندیشه‌های فیلسوفانی مانند فوکو، سرل و روشهای کاربردشناسی زبان، تحلیل گفتمان و زبان‌شناسی متنی انجام می‌گیرد به گونه‌ای که زمینه کار با ابزارهای این روشهای زبان‌شناختی را در بررسی متنهای کوتاه و بلند برای سبک‌شناسی فراهم کند. مفاهیم بنیادی سبک‌شناسی انتقادی عبارت است از: سبک، گفتمان، نظریه انتقادی، ایدئولوژی و قدرت.

این رویکرد اصطلاحی است برای اشاره به آن دسته از آثار سبک‌شناختی که روشهایی را بررسی می‌کند که در آنها مفاهیم اجتماعی از طریق زبان آشکار می‌شود. زبان‌شناسی انتقادی و تحلیل گفتمان انتقادی این گرایش سبک‌شناختی را به طور گسترده‌ای الهام بخشید و بر آن اثر گذاشت (نورگارد و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۶).

۲-۲ دیوانسالاری تیموریان و وزارت خواجه قوام‌الدین نظام‌الملک خوافی

دیوانسالاری ایرانی، که پس از طی دوران شکوهمندی خود در عهد سلجوقیان، دچار انحطاط شده بود با روی کار آمدن تیموریان بتدریج احیا شد و در دوره حکومت شاه سلطان حسین بایقرا به حد اعلای خود رسید. تیموریان الگوی دیوانسالاری، نهادهای وزارتی و وزرای ایرانی را در وهله نخست به منظور مشروعیت‌بخشی به زمامداری خود و در مرتبه ثانی برای اصلاح مهمات اداری، کشوری و لشکری (در حدی که با مصالح و منافع امارت مغایرتی نداشته باشد) در بدنه حکومت خود استوار ساختند.

از مقام وزارت در کتابهای دوره تیموری از قبیل «معز الانساب» مسعود بن یحیی سمنانی، «آثار الوزرای» عقیلی، «حبیب السیر» و «دستورالوزرا»ی خواندمیر، «زبده التواریخ» حافظ ابرو و غیره با عناوین مختلفی نظیر وزیر، دیوانی، بیتکچی، صاحب‌دیوان، صاحبان عظام و اصحاب کتّاب یاد شده است. انتصاب وزرا در دولت تیموری با فرمان حکام انجام می‌گرفت. وزرای ایرانی و جغتایی معمولاً از میان کسانی انتخاب می‌شدند

که در نظام دیوانی سابقه فعالیت داشتند و یا به‌گونه موروثی در خانواده‌ای با این مناصب ترشیح یافته و برآمده بودند. میزان اختیارات و حدود فعالیت وزرا متفاوت بود و اراده و دلخواه امرا آن را معین می‌کرد. خاستگاه جغرافیایی اغلب وزرای عهد تیموری، مناطق شرق ایران بود و بیشتر آنان انسابی نظیر «سمنانی»، «خوافی»، «تونی»، «جنابادی»، «اندیکانی»، «کرمانی»، «طبسی» و «شبانکاره» داشتند.

نظام دیوانسالاری تیموریان شامل سه دیوان «دیوان اعلی»، «دیوان جغتایی» و «دیوان یارغو» بوده است. دیوان اعلی، که در دوره سلطان حسین بایقرا «دیوان مال» یا «دیوان سرت» نامیده می‌شد با زیرمجموعه‌هایی چون «دیوان انشا»، «دیوان اشراف» و «دیوان استیفا» عهده‌دار وظایفی همچون امور مالیاتی و مکاتبات بود. کارکنان این دیوان اغلب ایرانی بودند. در دیوان جغتایی با کارمندان جغتایی تبار، رسیدگی به امور نظامی، حفظ و حراست از ارزشهای حکومت تیموری و برگزاری محکمه‌های نظامی انجام می‌یافت. مسئولیت دیوان یارغو یا «دیوان توچی» رسیدگی به جرائم شرعی و عرفی بود (منز، ۱۳۹۰: ۸۰-۶۲).

سلطان حسین بایقرا برای اصلاحات گسترده در نظام دیوانی - که به‌منظور مشروعیت و پایداری حکومت خود به آن معتقد و به اجرای آن مصمم بود- به دیوانسالاران ایرانی قدرت داد. هر چند اصلاحات منظور سلطان حسین بایقرا توسط وزیرانی چون نظام‌الملک خوافی و مجدالدین خوافی و افضل‌الدین کرمانی تا حدودی با موفقیت محقق شد از آنجا که این روند اصلاحی در تقابل با منافع امیران جغتایی بود -که مصلحت را در مرکز‌گریزی و دستیابی آسان به منابع مالی می‌دیدند- راه به جایی نبرد و پس از مدتی امیران جغتایی، خود به جبهه‌گیری در مقابل وزیر مقتدر اصلاحگر مجبور می‌شدند و با رقیب‌تراشی برای وزیر و با طرح اتهامات گسترده مالی و سیاسی او را از صحنه تصمیم‌گیری و اجرایی حذف می‌کردند؛ به همین ترتیب پایداری وزیر جدید هم تا زمانی بود که مصالح آنان به خطر نمی‌افتاد؛ از این روی، تلاش دیوانسالاری تیموریان برای گذار از نظام دیوانی غیرمتمرکز به نظام دیوانی متمرکز عملی نشد. سیاست «تفرقه بینداز و حکومت کن» امیران تیموری، آتش رقابت‌های خصومت‌آمیز و انواع توطئه‌گری و دسیسه‌سازی را در میان وزرا برمی‌افروخت و برنامه‌های اصلاحی آنان با سنگ‌اندازی و مانع‌تراشی رقیبان روبه‌رو می‌شد.

تحلیل لایه‌های سبکی در آثارالوزرا با رویکرد سبک‌شناسی انتقادی

خواجه قوام‌الدین نظام‌الملک خوافی، آخرین وزیر مشهور تیموری از ناحیه خواف بود که در جمادی‌الثانی ۸۷۵ «در مسند وزارت نشست» (عقیلی، ۳۵۴). از ویژگی‌های خواجه نظام‌الملک خوافی در ایام وزارت، توجه به مسائل شرعی بود تا آنجا که «از روی نیک‌اندیشی و خیرخواهی، که در وزارت او مقصود بود در گاه و بی‌گاه، پادشاه جهان‌پناه را از مناهی مانع شده و به امر به معروف ترغیب می‌نمود» (عقیلی، ۳۵۳). می‌شود احتمال داد فرمانهایی که سلطان حسین بایقرا دربارهٔ منع ریش‌تراشی و شرابخواری صادر کرده بود (نظامی باخرزی، ۱۵۹ و ۱۶۰) به ایام وزارت خواجه نظام‌الملک خوافی مربوط باشد؛ هم‌چنین عقیلی از آیین‌نامهٔ اصلاحی خبر می‌دهد که قوام‌الدین در ۲۱ فصل تدوین کرد و در اختیار سلطان حسین بایقرا نهاد که «انضباط مهمات خلافت نظام و احیای مراسم رفاهیت بین‌الانام را به نوعی به حیّز وقوع رساندند که زیاده بر آن متفعل و متصور نتواند بود» (عقیلی، ۳۴۹).

میان قوام‌الدین خوافی و امیر علیشیر نوایی، وزیر نامبردار دربار تیموری، ستیزه‌ای مستمر وجود داشته است که برای آن دو دلیل ذکر می‌شود: یکی، انگیزهٔ قوی برای حفظ قدرت نزد علیشیر و مبارزهٔ دائم با هر آن‌که قصد قدرت‌یابی در دربار تیموریان می‌نمود و دوم، سختگیریهای مذهبی قوام‌الدین، که چندان موافق طبع علیشیر نبود (فرهانی منفرد، ۱۸۵) و آنچه از مجالس عیش و عشرت علیشیر نقل شده (واصفی هروی، ج ۱/ ۴۵۱-۴۸۰) با این تحریمها مغایر بوده است. وزیر قدرتمند بعدی، که در غیاب (تبعید) علیشیر استیلا یافت، مجدالدین محمد خوافی نیز علم مخالفت با هر دو وزیر، علیشیر و قوام‌الدین برافراشت و اختیارات قوام‌الدین را بسیار محدود کرد (خواندمیر، ج ۴/ ۱۸۸). مجدالدین خدمات شایسته و اصلاحی بسیاری بویژه در زمینهٔ زمین‌داری و مالیات به نام خود ثبت کرد که منافع بسیاری از جمله علیشیر را تهدید می‌کرد (خواندمیر، دستورالوزرا، ۴۰۴ و ۴۰۵). سرنوشت محتوم او در این دور تسلسلی حاصل از توالی قصد اصلاحات و سرنگونی اصلاحگر، نابودی توسط مخدوم و وزیران رقیبش بود. بعد از آن بود که فضا برای قدرت‌گیری قوام‌الدین فراهم آمد. این سیطره سه سال دوام آورد تا اینکه قوام‌الدین نیز در دام تهمت‌زنی‌ها و توطئه‌چینی‌های معهود گرفتار آمد و ابتدا پسرانش را سر بریدند و سپس خودش را در برابر قلعهٔ اختیارالدین پوست کردند. مرگ این وزیر آن چندان به حکومت بایقرا آسیب رساند که خواندمیر آن را

«خرابی ملک» قلمداد می‌کند (خواندمیر، حبیب‌السیر، ۲۱۹ و خواندمیر، دستورالوزرا، ۴۳۱-۴۳۲)؛ زیرا با مرگ خواجه قوام‌الدین نظام‌الملک خوافی، تفرقه به سپاه تیموریان راه یافت و آشفتگی در حکومت سلطان حسین بایقرا رو به فزونی نهاد.

۳-۲ شیوه تاریخ‌نگاری سیف‌الدین حاجی‌بن نظام عقیلی در آثارالوزرا

سیف‌الدین حاجی‌بن نظام عقیلی از دوره جوانی تا چهل سالگی در دیوان تیموریان خدمت می‌کرد و از نزدیک شاهد بسیاری از وقایعی بوده است که در تاریخ‌نگاری خود نقل می‌کند. وی مهمترین اثر خود، آثارالوزرا را به درخواست صدر اعظم وقت، خواجه قوام‌الدین نظام‌الملک خوافی در سالهای ۸۷۵ تا ۸۹۲ در هرات نوشت و به وی تقدیم کرد. عقیلی عامل و منشی خواجه قوام‌الدین بود و هم‌چون اسلاف و اخلاف خود در ساحت تاریخ‌نگاری، جانب حمایت از عملکرد مخدوم را وانهاده است و در بخش‌های بسیاری از کتاب، ممدوح را به تدین، عمل صالح، حسن خلق، نیکرفتاری و اجرای اصلاحات مؤثر در کارکردهای اجرایی و درباری می‌ستاید. هم‌چنین عقیلی از نقش قوام‌الدین و مشارکتش در توطئه‌گریها و دسیسه‌چینی‌های سیاسی علیه همکاران و رقیبان خود مطلبی نمی‌نویسد.

سیف‌الدین حاجی‌بن نظام عقیلی برای انشای تاریخ عمومی وزارت و وزیران تا قبل از دوره تیموری از آثار بسیاری اقتباس کرده است؛ نظیر تاریخ بیهقی، جوامع‌الحکایات، مقامات بونصرمشکان، جامع‌التواریخ، تاریخ سلجوق، تاریخ کرمان، تاریخ جهانگشا و...؛ اما با توجه به متن کتاب، بیشترین اقتباس از کتاب «نسائم الاسحار من لطائم الاخبار» نوشته ناصرالدین منشی کرمانی انجام گرفته است بدون اینکه به نام مؤلف اصلی اشاره کند. التقاط از متنها و نوشتار دیگر مورخان باعث شده است که باب اول آثارالوزرا، نثر یکدستی نداشته باشد و ردپای سبک‌های نوشتاری مختلف از آثاری که منابع این کتاب بوده در این متن قابل مشاهده است. بنابراین متن آثارالوزرا، هم‌چنانکه گاهی چون جامع‌التواریخ مشحون از موازنه و مقابله است، بعضاً هم سادگی و سلاست نثر ابوالفضل بیهقی و استادش بونصر مشکان را دارد.

۳. تحلیل لایه‌های سبکی آثارالوزرا

سطوح و واحدهای تحلیل در زبان، که می‌تواند بررسی سبک‌شناسانه‌ای را سازماندهی

تحلیل لایه‌های سبکی در آثارالوزرا با رویکرد سبک‌شناسی انتقادی

کند، عبارت است از لایه آوایی، لایه واژگانی، لایه نحوی، لایه بلاغی، لایه کاربردشناسی و لایه ایدئولوژیکی. دانش زبان‌شناسی، هر یک از این لایه‌ها را با روشها و ابزارهای ویژه‌ای بررسی می‌کند. در ادامه به تحلیل لایه‌های سبکی آثارالوزرا پرداخته‌ایم.

۳-۱ تحلیل لایه واژگانی آثارالوزرا

۳-۱-۱ واژگان نشانه‌دار

وجود معانی ضمنی و تداعی‌های مثبت و منفی در واژه‌های نشاندار، سبب می‌شود که این واژه‌ها در بردارنده نگرش مشخص و تلقی ایدئولوژیک باشد؛ از این رو نشانه‌داری، بیان‌کننده رابطه بین‌فردی در کلام است و سطوح سبکی را بیان می‌کند. میزان استفاده از لغات بی‌نشان و نشاندار، می‌تواند معیار روشنی برای شناسایی سبک، انعکاس فردیت، دیدگاه روایی و تعیین میزان دخالت نویسنده در هر متن یا بیطرفی وی باشد. «این دسته از واژه‌ها، علاوه بر دلالت بر مفهومی خاص در بردارنده معانی ضمنی و مفاهیم ارزشی نیز هست که نگرش و طرز تلقی نویسنده و گوینده را در خود دارد» (شمیسا، ۱۳۸۴: ۱۶ و ۱۵).

نوع رمزگان در لایه واژگانی و نقش آن رمزگان در متن، میزان وابستگی و دل‌سپردگی نویسنده به گفتمانهای مسلط و نسبت او با ایدئولوژیها و نهادهای قدرت را مشخص می‌کند. البته گاه بیان هنری سخنور در حدی است که به سلطه گفتمانهای اقتدارگر تن نمی‌دهد (فتوحی، ۱۳۹۱: ۲۶۰).

۳-۱-۱-۱ رمزگان

رمزگان از اصطلاحات کلیدی نشانه‌شناسی است. هر رمزگان نظامی از دانش است که امکان تولید، دریافت و تفسیر متون را فراهم می‌کند و بیشتر، بافت‌بنیاد و فرهنگ بنیاد است. زبان، بزرگترین و پیچیده‌ترین رمزگان است؛ زیرا همه رمزگانهای دیگر از جمله رمزگانهای آداب، پوشاک، غذا، اطوار، اشارات، نظامهای حرکتی و غیره به واسطه زبان قابل توصیف است (سجودی، ۱۳۸۷: ۱۵۰).
برای معنی‌دار کردن جستجوی رمزگان در متن آثارالوزرا، رمزگان این کتاب را در سه شاخه به ترتیب زیر جستیم:

رمزگان دیوانسالاری	رمزگان دین و عرفان	رمزگان اخلاق
ندیمی (مصدری) - سیاحت -	توبه - سوگند - حج - فریضه -	فهم - فضائل - کمالات - غیرت -

وفاء - تواضع - سخاوت - راستگویی - شرم - خسیس - بیم - طمع - نیکی - مکافات - زهدت - کفایت - یقین - عدل - اندیشه - دانا - صواب - نفس - کرم - مروت - ضمیر - شکر - ترحم - کمال - انصاف - ضمیر - دانایی - حجت - سرزنش - جنون - توبیخ - شهامت - عاطفت - عنایت - مرتبه - مصالح - عداوت - سعادت - رشوت - عذاب - عدوان - صلاح - فلاح - شهادت - صدق اعتقادحلم - حسب - نسب - قاضل - صاحب کمالات - حیل - تزویر - فساد - زرق - عصمت	ثواب - رحمت ایزدی - دینداری - زاهد - کرآمین - درویشان - کرامات - زیارت بیت الحرام	استیفا - تدبیر ملک - انشا - وزارت - وزیر - صاحب دیوان - عمال - عامل - کاتب - حاجب - پرده دار - دولت عدل - خط - سیاق - عرض - رسالت - مستوفی - منصب - امارت - حکومت - ملازم - شغل - نواب - حجاب - سلطان - خان - امیر - سردار - پادشاه - سلاطین - مصالح لشکر - رعیت - ضبط امور - منشی - خلفا - حشم - اموال - خزانه - مثال - توفیق - منشور - دیوان عرض - دیوان وکالت - متولی - دخل - خرج - بیت المال - بنده - خدمتکار - برید - نائب - قائم مقام - رای - خدمت
--	---	--

جدول شماره ۱- توزیع فراوانی رمزگان در آثارالوزرا

تحلیل رمزگان کاربردی در لایه واژگانی آثارالوزرا، نمایانگر گرایش به اخلاقگرایی است؛ گزینش غالب مؤلف از دایره کلمات و کاربرد آن در متن، جهتگیری معناداری به سمت معیارهای اخلاقی دارد که رنگی از اندر زدهی، توصیه به رعایت موازین اخلاقی و مذهبی و نیز معاداندیشی به متن این کتاب تاریخی بخشیده است.

عقیلی در مواردی محدود به ویژگیهای دیوانی و عملکرد شغلی وزرا می پردازد:

«در انشا و حسن خط و علم سیاق نظیر نداشت» (عقیلی، ۱۳۶۴: ۳۴۷).

وزیر ابوالعباس [الاسفراینی] به واسطه آنکه در عربیت پیاده بود، امثله و مناشیر دیوانی و احکام سلطانی را فرمود که به فارسی نوشتند. خواجه احمد بن حسن [میمندی] اشارت کرد که به فرار قدیم و قاعده سابق به عربی نویسند. فصاحت و بلاغت او بسیار است (همان، ۱۵۳).

همچنین گاهی به توفیقات وزیران در رتق و فتق کارها و سر و سامان دادن به مهمات کشوری و لشکری و مآثر نیک آنان در عمران و تدارک رفاهیت مردم اشاراتی دارد:

چون از بی ضبیطی و نسقی کار سلطنت، تغلب و تسلط ایلچیان در بگرفتن الاغ (عوارض) و زیادت کردن به نهایت رسیده، کار به مرتبه ای انجامید که تجار و آیند

تحلیل لایه‌های سبکی در آثارالوزرا با رویکرد سبک‌شناسی انتقادی

و روند از ناامنی راه‌ها بازمانده بودند. خواجه صدرالدین نظر ترتیب به آن جایها نمود تا راه‌ها از خوف الاغ گرفتن ایمن ماند (همان، ۳۸۳).

خواجه رشید در انواع علوم صاحب کمال و یکی از آن جمله تاریخ رشیدی است و در اکثر بلاد، به تخصیص در بلده فاخره تبریز، ابنیه عالیه از مدارس و خواتق و رباطات و مساجد ساخته است (همان، ۲۸۵).

در یزد، بقاع خیر مثل مساجد و مدارس و خواتق و دارالشفا بنیاد کرد... دانشمندان را اسباب رفاهیت مهیا کرد (همان، ۳۲۴).

برخلاف انتظار، رمزگان عقیدتی و دینی، رتبه نخست بسامد رمزگان را در متن آثارالوزرا ندارد. مؤلف کمتر در موضوع اعتقادات وزیران ورود می‌کند به گونه‌ای که نوعی آزاداندیشی دینی در این متن به چشم می‌آید (رک بخش ۲-۴) و نشان می‌دهد که عملکرد وزیران و نتیجه مشاغل و مناصبشان بیش از گرایشهای مذهبی آنان برای مؤلف قابل توجه بوده است:

سعدالدوله [بن صفی‌الدین الیهودی الابهری]، هر چند از شرف اسلام و ایمان خالی بود و از مسلمانی بیگانه... اما در طریق عدالت و انصاف و ضبط امور مملکت و تدبیر مصالح لشکری و رعیت به اقصی‌الغایه می‌کوشید (همان، ۲۸۲).

عقلی در روایت خود از تاریخ وزارت و وزیران حکومت‌های مسلمان، بیش از هر چیز در ذکر حوادث زندگانی آنان به سیره عملی و مناسبات اخلاقی آنها توجه دارد. نویسنده آثارالوزرا در مقام منتقد تاریخی یا میراثدار تاریخ دیوانسالاری حکومت‌های مختلف، بیشتر از تخصص‌های دیوانی، مهارت‌های شغلی و توانایی‌های مدیریتی یا حتی عامل به فرایض شرعی بودن یا نبودن وزیران به کنشهای اخلاقی و عاملیت وزیران به مفاهیم متعالی انسانی (عدالت، کرم، رحمت، مروت، وفاداری، جوانمردی، خطاپوشی و ...) می‌پردازد:

ارباب و اهالی آنجا به نوعی با او دوست شدند که صیت او در عراق و حجاز منتشر گشت و خرد و بزرگ آن بلاد را برگ و نوا حاصل شد... اهالی و رعایا امیدوار شده، روی بدان دیار آوردند و از چنگ محنت خلاص یافتند:

کسی به دولت عدلش نمی‌کند جز عود ز دست راهزنان ناله در مقام عراق (همان: ۳۴۹)

هم‌چنین برای تقویت جنبه اقناعی کلام و اثرگذاری بیشتر آن بر مخاطب (در ترغیب

به حسنات اخلاقی) نتایج و آثار رفتار نیک و بد وزیران را در سرنوشت آنان بویژه چگونگی مرگشان برجسته می‌سازد؛ مثلاً در ذکر احوال یکی از وزیران به نام *خواجه جلال بن سلام بن بهرام‌شاه طبسی*، ابتدا از بخل او و مکنّت بی‌حسابش در سایه بی‌قانونیها و تجاوز از حدود سخن می‌گوید و سپس در تبیین آخر و عاقبت کارش روایت می‌کند که وقتی عمّال دیوان نو می‌شود، نودیوانیان:

آنچه در تصرف داشت به شکنجه از او فرود آوردند؛ چون چیزی نمانده بود، حکم کردند که بر در این دروازه نشیند و در یوزه کند. آنچه حاصل در یوزه باشد به محصل سپارند. از در یوزه امتناع نمود. چون مبالغه کردند، کارد برکشید و شکم بردید (همان، ۳۳۳).

خبر خودزنی وزیر به سلطان که می‌رسد، فرمان می‌دهد که زخمش را مداوا کنند. اگر بهبود نیافت، بسوزانندش؛ اتفاقاً جراحتش بهبود می‌یابد و سمت سرداری خیل تازیک به او واگذار می‌شود. وقتی به محل منصب جدید می‌رسد، سواری «تیری بر سینه او زد که از پشت او گذر کرد» (همان).

اصولاً، فراوانی بیان نوع مرگ وزیران در متن کتاب چشمگیر است. این توجه معنادار به مفهوم و کیفیت مرگ برخاسته از معاداندیشی مؤلف و اعتقاد راسخ او به وجود عدل در جهان است. عقلی‌جهتگیری خود را در ارتباط با وزیران، که اغلب نه به مرگ طبیعی بلکه از طریق دسیسه و قتل به دیار باقی شتافته‌اند با دو عبارت «شهید شد» یا «به هلاکت رسید»، مشخص و متمایز می‌کند. همان‌گونه که در بخش ۲-۲ از این مقاله آمده است، رسیدن به منصب وزارت و ابقا در آن، مستلزم ایستادگی در مقابل انواع توطئه‌های رقیبان و بدخواهان بوده است. در این میان، عقلی، ضربه خوردن از روزگار و کینه‌کشی فلک را در سرگذشت آنان که با نیرنگ و زرق به جاه و مقامی رسیده‌اند، محتوم می‌داند:

«و زمانه کین مجدالملک یزدی را از او بازخواست» (همان، ۲۷۷).

«آخر الامر به سعایت خواجه رشید به قتل رسید... اما او (خواجه رشید) را نیز پیش غازان سعایت کردند و به درجه شهادت رسید» (همان، ۲۸۳).

«تا گردن در زمین کرده، زه کمان در گردن او کردند تا هلاک شد» (همان، ۳۴۵).

از عادات دیگر عقلی در نمایش تفکرانگیز و عبرت‌آموز نتایج اخلاق و رفتار وزیران،

تحلیل لایه‌های سبکی در آثارالوزرا با رویکرد سبک‌شناسی انتقادی

به تصویر درآوردن واکنش دیگران درباره مرگ آنان است؛ چنین واکنش‌هایی، انعکاسی رسا از عملکرد وزیر متوفی است:

«آخر الامر... به هلاکت رسید و خلاقیت از او خلاص شدند؛ عموم برایا و کافه رعایا، مبتهج و مسرور گشتند؛ چنانچه خواجه مرشد منشی در تاریخ فوت او گفته: ایمن دلند خلق جهانی ز دست وی» (همان، ۳۴۱).

«در کرم و سخا و عطا از وزرای روزگار سرآمد بود... شرف شهادت یافت و تمام خلاقیت از اکابر و اصاغر بر فوت او تأسف بسیار خوردند و اندوهی تمام به خواص و عوام رسید» (همان، ۳۴۳).

۲-۱-۱-۳ شاخص

شاخص، «صورتی از ارجاع است که به بافت گوینده وابسته و اصطلاحی است که از کلمه یونانی به معنی نشانه‌گذاری گرفته شده است و با استفاده از ابزارهای زبانشناختی برای تعیین محل و مکان‌یابی هویت در بافت مکان اجتماعی، مکانی-زمانی و گفتمانی استفاده می‌شود» (شیبانی‌اقدم، ۱۳۹۴: ۸۲۸۱). شاخص همان، القاب و عناوینی است که برای کلمات به کار گرفته می‌شود و کمک می‌کند تا نظرگاه گوینده در مورد مسائل پیش گفته، که اجزای اصلی هر نوع روایت سرگذشت‌نامه‌ای است، مشخصتر شود.

شاخص شخص	شاخص زمان	شاخص مکان
امین (لقب ابومسلم صاحب الدعوه) - ابوالربیع (لقب محمد الیث) - ذوالریاستین (لقب فضل بن سهل) - اکفی الکفاه (لقب موسی بن عبدالملک) - عمیدالرؤسا و رئیس الرؤسا (لقب وزرا) - تاج السوزرا و وزیر السوزرا (لقب سلاطین) - المؤید من السما (لقب ابوعلی الحسن بن احمد العباس) - تاج الحضرتین (لقب خواجه نظام الملک ابوعلی الحسن بن علی بن	امروز - بامداد - دی - شب - سالی - فردا - مدت - غروب - پنج‌ماه - آن روز - پگاه - چندگاه - نیم‌شب - قیلوله - نماز دیگر - دیشب - صبحدم - وقت سحر - شبانگاه - نیم‌روز - دیروز - فصل تابستان - پنجشنبه - هفتادسال - آدینه و ...	ولایت فارس - مرو - ایران - نوبهار - بلخ - ساوه - بصره - خراسان - مکه - ایران - هندوستان - ترکستان - بلغاری - مصر - طبرستان - مرو - مدینه - طوس - اهواز - کرخ - آل‌بویه - عراق - خوزستان - غزنه - هند - ماوراءالنهر - کرمان - همدان - بخارا - توران - غزنین - خوارزم - نیشابور - تبریز - طارم - اران - آذربایجان - ترمذ - ولایت سوس - طرسوس - انطاکیه - فرات و

اسحاق)- وجیه‌الملک (لقب شرف‌الدین ابوطاهر سعدین علی‌القمی) و
--	-----

جدول شماره ۲- توزیع فراوانی شاخصها در آثار الوزرا

شاخص نام در شکل عنوان و لقب درباری برای اشخاص در آثارالوزرا از دیگر شاخصها بیشتر است که با توجه به محتوای اثر، عادی و قابل پیش‌بینی به نظر می‌رسد. شاخصهای اسمی که به شکل لقب مرکب در پیوند با الدین و الدوله (کمال‌الدین، شمس‌الدوله) در متن به فراوانی وارد می‌شود، برخاسته از انگاره‌های اندیشگانی حاکم بر فضای دربار و دیوان است و در بحث نسب‌شناسی اطلاعات موثقی در اختیار محققان می‌نهد؛ اما به طور کلی، تکیه بر اشخاص یا مکانها و زمانهای روایت تاریخی از طریق برشمردن صفاتی برای آنان در متن آثارالوزرا چندان پررنگ و پربسامد نیست. عقیلی بسرعت از این اجزا عبور می‌کند تا به بخش مد نظر خود، که همان تکیه‌گاه‌های اخلاقی با انگشت نهادن بر عاقبت هر شخصیت/وزیر است، برسد؛ مثلاً درباره شاخص شخصی، عقیلی برای وزیران فقط در عنوان هر بخش از القاب و اوصاف آنان استفاده، و در شرح سرگذشت آنان فقط به نام آنان اشاره می‌کند. در تحلیل این مسأله می‌توان گفت از آنجا که عقیلی در روایت تاریخ، بیشتر نظرگاهی تعلیمی و آرمانی/ اخلاقی دارد تا منظوره‌های سیاسی یا حکومتی؛ بدین دلیل عناصر و اجزای روایت در حد مهره‌هایی برای حرکت در متن به کار او می‌آید و نه بیش از آن و به همین خاطر میزان شاخص در لایه واژگانی این متن چندان اثرگذار نمی‌نماید.

۳-۱-۱-۳ واژه‌های حسی و ذهنی

واژگان ذهنی، یعنی هر آن واژه که بر عقاید، کیفیات، معانی و مفاهیم ذهنی دلالت دارد، و متن را به سمت انتزاعی شدن و عدم وضوح و شفافیت پیش می‌برد؛ اما واژگان حسی بر وضوح متن می‌افزاید. در آثارالوزرا غلبه واژگان حسی از واژگان ذهنی بیشتر است و نشاندهنده صراحت و آشکارایی نیت مؤلف در گزارشگری تاریخ است؛ اما تعداد واژگان ذهنی مربوط به معارف دینی و یا معقولات اخلاقی و ادراکی نیز در متن این کتاب به میزان قابل توجهی است. این کلمات به دلیل نقش زیربنایی که در فرهنگ و اعتقادات مخاطب دارد، بسیار برای او آشنا به نظر می‌رسد و از نوع نمادها یا استعارات پیچیده انتزاعی نیست که موجب ابهام یا ذهن‌گرایی متن شود. بیشترین سهم

تحلیل لایه‌های سبکی در آثارالوزرا با رویکرد سبک‌شناسی انتقادی

از واژگان ذهنی در متن آثارالوزرا در بخش مربوط به دلالت‌های اخلاقی، حکمی و مذهبی عقیلی جای دارد و برگرفته از ایدئولوژی مذهبی و اعتقادی اوست.

واژه‌های حسی	واژه‌های ذهنی
جامه- آلات- روغن- بالش- خط- سینه-	فهم- فضائل- کمالات- غیرت- وفا-
خون- طشتی زرین- چشم- زر- خیمه-	تواضع- سخاوت- راستگویی- شرم-
جواهر- کف- انگشتری- طپانچه- حلقه-	خسیس- بیم- طمع- نیکی- مکافات-
شراب- قدح- درم- کاسه- طعام- مهر-	زهادت- کفایت- یقین- عدل- اندیشه-
رقعه- کیسه- چادر- شمشیر- کاغذ-	دانا- صواب- نفس- کرم- مروت-
طبق- چماق- نقره- عود- آستین-	ضمیر- شکر- ترحم- کمال- انصاف-
مسواک- فرش- پرده- پهلوی- اسب-	ضمیر- دانایی- حجت- سرزنش-
شلوار- بدره- زبان- کاه- جامه- دراعه-	جنون- توییح- شهادت- عاطفت-
ناصیه- ابزار- قوت- مرکب- فرش و	عنایت- مرتبه- مصالح- عداوت-
آلت- تگرگ- جواهر- گرز- طیور- سم-	رشوت- عذاب- عدوان- صلاح- فلاح
ستوران و ...	

جدول شماره ۳- توزیع فراوانی واژگان حسی و ذهنی در آثارالوزرا

۳-۲ تحلیل لایه نحوی آثارالوزرا

گذشته از واژگان هر متن، روابطی که بر نحو آن حاکم است، عقاید، باورها و ایدئولوژی صاحب اثر را بازتاب می‌دهد. منظور از بررسی نحوی، بررسی قواعد حاکم بر شیوه ترکیب واژگان و شکل گرفتن جمله‌ها در هر زبان است. در برخی از دیدگاه‌ها نحو از بررسی کیفیت چینش واژگان و رابطه آنها با دیگر عناصر جمله فراتر می‌رود و علاوه بر بررسی طول جمله‌ها در سطحی بالاتر به بررسی رابطه جمله‌ها با هم نیز می‌پردازد (فتوحی، ۱۳۹۱: ۲۶۹). در سطح نحوی، عناصر نحوی بارزی در متن مورد تحلیل قرار می‌گیرد؛ عناصری از قبیل لایه نحوی گسسته و پیوسته (وابسته)، ساده و مرکب بودن جملات، صدای نحوی فعال و منفعل، وجهیت، قطعیت و

۳-۲-۱ جملات گسسته و پیوسته و جملات ساده و مرکب

جمله بلندترین واحد سازمانی در نحو است. اگر هر ساخت نحوی شکلی از یک واحد اندیشه باشد، می‌توان از رهگذر بررسی بلندی و کوتاهی جمله‌ها، ساخت اندیشه و سبک و حالات روحی گوینده را تحلیل کرد؛ زیرا طول جملات نسبتی با میزان درنگ و تأمل گوینده در یک واحد فکری دارد (همان، ۲۷۵). یکی از ویژگیهای مهم و بارزی که در متن خود را نمایان کرده، این نکته است که

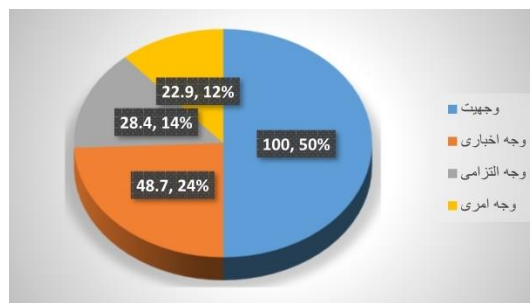
نویسنده بیشتر کوشیده است جملاتی کوتاه (فقط با یک فعل) اما پیوسته را به صورت روان و قابل فهم بیافریند. این جملات کوتاه، که بیانگر باور و احساسات نویسنده است، باعث شده است که متن، آهنگی شتابان به خود بگیرد و نویسنده، مفاهیم و باورهای خود را به خواننده انتقال دهد. این جملات اغلب با حروف وصل «و» و «که» به هم پیوسته است:

... و سوگند غلاظ و شداد بر زبان راندم که از این چه گفتم تفاوتی نیست و او سخن می شنید و اسب می راند تا به مقصد رسید و من بازگشتم و نیک و بد در باب خویش هیچ نشنیدم و سخن مرا اندک و بسیار هیچ جواب نداد و من شکسته دل و کوفته خاطر و پریشان و متحیر گشتم و خود را بر اظهار سرّ و عجز خویش ملامت کردم و خویش را نصیحت می نمودم و در موقف مذلت بداشتم و به غایت اندوهگین و غمگین به خانه رفتم و ... (همان: ۸۷).

۲-۲-۳ وجهیت

وجهیت ابزاری است که مؤلف با آن درجه تعهد و التزام و قاطعیت خود را نسبت به گزاره‌هایی نشان می دهد که ایراد می کند. وجهیت نحوی نشان می دهد که واکنش مؤلف در برابر پابندی به واقعیت هر گزاره از چه نوع است؛ اعتماد و باور کامل، شک و تردید، تمنا و آرزو و یا تحکم و اجبار. وجه کلام در هر گفتمان، می تواند نوع مناسبات قدرت و ایدئولوژی را به تماشا بگذارد. وجهیت کلام در ابعاد اخباری، التزامی، تمنایی، معرفتی و عاطفی قابل رهجویی است (فتوحی، ۱۳۹۱: ۲۸۴-۲۹۵). در متن آثارالوزرا از جنبه وجهیت، غلبه با وجه اخباری است؛ یعنی همان وجهی که از التزام و باور کامل مؤلف به گزاره‌های گفتمانی مشخص -نظیر تعهد کامل به مناسب قدرت و پابندی به باور مذهبی و انگاره‌های عبرت‌آموز و نیز معاداندیشی وی- نشأت یافته است:

تاج‌الملک ابوالغنائم از وزیرزادگان شیراز بود. بعد از عزل خواجه نظام‌الملک وزارت سلطان ملک‌شاه یافت اما زیادت فرصتی نیافت و در آن زودی سلطان وفات یافت و غلامان نظام‌الملک در لشکرگاه او را به کارد زدند و پاره پاره کردند» (همان: ۲۱۶).

نمودار شماره ۱- توزیع فراوانی وجهیت در آثارالوزرا

۳-۳ تحلیل لایه بلاغی آثارالوزرا

بلاغت به این مسأله توجه می‌کند که امور چگونه بازنمایی می‌شود. اگر ایدئولوژی را محتوا بدانیم، صناعات بلاغی، غالباً تابعی از محتوای متن است و عمیقاً در شکل دادن به واقعیات دخالت دارد. نویسنده ایدئولوژیست به منظور تقویت معانی مورد نظر خود، توجیه‌گری، استدلال و اقناع مخاطب با استفاده از صنایع بلاغی منظوره‌های ثانوی نظیر بزرگنمایی، تحقیر، مبالغه، کنایه، تهکم و امثال آن را در متن وارد می‌کند. این صناعات در کنار تقویت معانی اندیشگانی و ارزشی در متن تاریخی بر ادبیت متن تاریخی می‌افزاید و بویژه قاطعیت در مدح موافقان منظور نظر مؤلف و ذم مخالفان و هم‌چنین التزام به نظام ارزشی و گفتمانی مؤلف را در مسیر دعوت به خیرات و پرهیز از مکروهات و شروریات، تحکم می‌بخشد.

در کتاب آثارالوزرا، هم‌چنانکه در بخش (۵-۲) ذکر شد، بخشهای بسیاری از متن، منقول از دیگر تاریخها است. در این بخشهای اقتباسی، نویسندگان مختلف (بیهقی، رشیدی، جوینی و...) به منظور تقویت گفتمان متن و افزایش ادبیت آن به فراوانی از ابزارهای بلاغی بهره برده‌اند:

... السنه عذاب ایشان پر از حشو عذاب است و عود اخلاقتشان عود خلاف؛ چراغشان بی نور و خانه زنبورست؛ از دیار صلاح مهجور و از شاهراه فلاح دور؛ کیمیای سدادشان معدوم و خانه رشادشان مهدوم؛ صلاتشان ممنوع و صلاتشان غیر مرفوع است؛ فطنت‌شان جامده و فطرتشان خامده؛ آفتاب دیانتشان منکسف و ماه امانتشان منخسف؛ بازار وفاق را به نفاق نفاق آراسته و گلزار سخا را به شیخ شح و خرمن حرمان و دخل دخل دغل پیراسته؛ محب قتل و معتقد نکالند (همان: ۲۸۷- مقتبس از مکاتبات رشیدی: نوشته خواجه رشیدالدین فضل‌الله طیب).

اما در آن بخش‌های محدود از متن، که صدای نویسنده اصلی، عقیلی، از آن برمی‌آید، تقید چندانی به استفاده از ابزارهای بلاغی دیده نمی‌شود. رمزگان و واژگان در متن، صریح و روشن و بسیار نزدیک به زبان رسمی است و کمبود نمادها یا نشانه‌ها از وضوح جهتگیری مشخص نویسنده در برابر اتفاقات یا اشخاص می‌کاهد و هم‌چنان غلبه وضوح در متن به جانب نکات اخلاقی است.

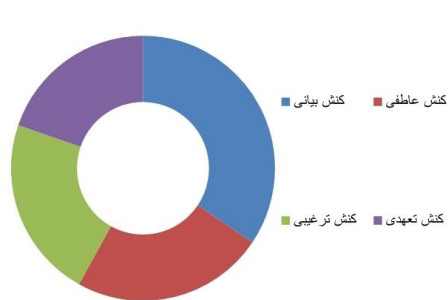
۳-۴ لایه کاربردشناسی

در لایه کاربردشناسی به بررسی چگونگی ارتباط نویسنده با مخاطب در لایه‌های زیرین متن پرداخته می‌شود. آنچه در بخش کاربردشناسی بیش از دیگر مسائل مورد توجه سبک‌شناسی انتقادی قرار می‌گیرد، توجه به نوع نظام‌های گفتمانی متن است. نظام گفتمانی غالب بر وزارت‌نامه‌ها اغلب از نوع نظام گفتمانی کنشی است که در آنها سه واژه کلیدی کنش، ارزش و تغییر برای تبیین هر چه بهتر نظام روایی مورد استفاده قرار می‌گیرد. «در گفتمان‌های کنشی با ابژه‌های ارزش‌محور مواجهیم که کنشگرانی در پی تصاحب آنها هستند» (شعیری، ۱۳۹۵: ۱۹-۲۷). در گفتمان ایدئولوژیستی و قدرت‌محور، ارزش از آن صاحب ایدئولوژی و قدرت است که قصد حفظ، گسترش و یا تبلیغ و صدور آن را دارد، بدین دلیل در این نوع نظام‌های گفتمانی، کنشگر اغلب دارنده مدعی ارزشی است که با توجیه و دلالت بر آن، تمایل دارد دیگران را نیز به سمت آن ارزش جذب کند. در این نظام گفتمانی، هم‌چنانکه در نمودار مربوط به این بخش مشخص شده است از میان انواع کنش‌های گفتمانی، پس از کنش بیانی یا تصریحی و اظهاری (تولید عبارات و جملات معنادار به منظور بیان واقعه یا گزارش فرایند)، که در تاریخ‌نویسی و هر نوع روایت دیگر به‌گونه ذاتی بیش از دیگر کنش‌ها کارکرد دارد به شکل معنی‌داری غلبه با کنش تأثیری یا ترغیبی است. در این کنش گوینده می‌کوشد تا مخاطب را به کار یا پذیرش امری با خود همراه و هم‌رأی سازد. بنابراین می‌توان نظام حاکم بر گفتمان آثار لوزرا را در گفتمان کنشی-ترغیبی دسته‌بندی کرد. در درجات بعدی کنش‌های گفتمانی در لایه کاربردشناسی متن این کتاب، باید به کنش تعهدی (ایراد تعهد، سوگند و قول در تأکید عمل) نیز اشاره کرد. نظام ارزشی و نیز کارکرد بیان، توجیه، استدلال، ترغیب و تحذیر در کنش‌های گفتاری متن، هم‌چنانکه پیشتر نیز گفته

تحلیل لایه‌های سبکی در آثارالوزرا با رویکرد سبک‌شناسی انتقادی

شد از طریق بازگویی پادافره رفتار نیک و بد و توصیف سرانجام و آخر و عاقبت افرادی قابل ره‌جویی است که رفتار و احوالشان در این تاریخ روایت می‌شود. در حسن عاقبت یکی - به دلیل رعایت ارزشهای ایدئولوژیکی منظور- می‌نویسد: «... فرمود که خلعتی در او پوشانید تا مکرم و محترم به سرای خود رود و هر روز به رسمی که معهود است به سرای خلافت ملازمت نماید ...» (همان: ۱۰۷) و در سوء عاقبت دیگری می‌نگارد:

... سلجوقیان را به بی‌حمیتی منسوب می‌گردانید برکیارق بیدار بود از این سخن عظیم در خشم شد و فرمود تا مؤیدالملک را حاضر کردند و به دست خود در تاریخ ششم شعبان سنه اربع و تسعین و اربعمائه گردن بزد و ... (همان: ۲۱۸).

نمودار شماره ۲- توزیع فراوانی انواع کنش‌های گفتاری در آثارالوزرا

۴. نتیجه‌گیری

از بررسی لایه‌های سبکی کتاب آثارالوزرا این نتایج به دست آمد:

۱. در لایه واژگانی، رمزگان اخلاقی بسامد بیشتری نسبت به رمزگان دینی و حکومتی دارد. علت این است که عقیلی در روایت تاریخ وزرا، بیشتر به سلوک اخلاقی آنان توجه می‌کند و کنش‌های رفتاری و شخصیتی وزیران را ملاک تاریخ‌نویسی خود ساخته است. کمبود شاخص در متن نیز نشان از بی‌اهمیتی اجزای روایت برای مؤلف و تکیه نویسنده بر سرگذشت انسان (به گونه عام و نوعی) با تکیه بر رفتار او در جهان دارد. فراوانی واژگان ذهنی، نشانه دیگری از حکمی-اخلاقی بودن متن است.

۲. در لایه نحوی، غلبه با وجهیت اخباری است که بر صراحت و آشکارایی نویسنده در روایت سرگذشت وزیران و وضوح تکیه‌گاه‌های اخلاقی او دلالت دارد. عقیلی در این لایه از متن با استفاده از جملات کوتاه و ساده بر سرعت، صراحت و قطعیت

گزارشگری تاریخ و مواضع اخلاقی/تعلیمی خود افزوده است.

۳. در لایه بلاغی در بخشهایی از متن که به قلم خود نویسنده، عقیلی است، استفاده چندانی از ابزارهای بلاغی نشده است.

۴. در لایه کاربردشناسی و در نظام گفتمان کنشی آثارالوزرا، کنشهای بیانی و ترغیبی، اولویت معناداری برای مؤلف است. عقیلی با روایت کنشمند ترغیبی در متن آثارالوزرا، علاوه بر تلقین باورداشتهای ایدئولوژیکی خود در متن، ارزشهای اخلاقی و تعلیمی مد نظر خود را به معرض نمایش و دعوت می‌گذارد.

مجموع اطلاعات از تحلیل لایه‌های سبکی آثارالوزرا بیان می‌کند که متن آثارالوزرا، بیش از اینکه حاوی اطلاعاتی در مورد چگونگی دیوان‌سالاری حکومتها و عناصر و اجزای مرتبط با آنان باشد - آن گونه که ویژگی اصلی وزارت‌نامه‌ها است -، بیشتر به متن تعلیمی/تاریخی عبرت‌آموز شباهت می‌یابد که از نیک و بد کردار آدمی و پیامد آن در سرنوشتش سخن می‌گوید و بیش از اینکه معرف مناسب درباری و دیوانی باشد، راوی سرگذشت انسان در جهانی است که عدل در اجزای نظام آن حاکم است و هر کسی آن درود عاقبت کار که کشت.

پی‌نوشت

1. Critical Discourse Analysis
2. Critical stylistics

فهرست منابع

آقاگل‌زاده، فردوس (۱۳۸۹): *تحلیل گفتمان انتقادی*؛ تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.

ابن اثیر، عزالدین (۱۳۸۵): *تاریخ کامل ایران*؛ ترجمه محمد حسین روحانی و حمیدرضا آذیر، ج ۱۳، تهران: انتشارات اساطیر.

ابوالرجاء قمی، نجم‌الدین (۱۳۶۳): *تاریخ الوزراء*؛ تصحیح محمدتقی دانش‌پژوه، تهران: مؤسسه مطالعات تحقیقات فرهنگی.

اقبال، عباس (۱۳۸۴): *وزارت در عهد سلاطین بزرگ سلجوقی*؛ به کوشش محمد تقی دانش‌پژوه، تهران، امیرکبیر.

باختین، میخائیل (۱۳۸۷): *تخیل مکالمه‌ای: جستارهایی دربارهٔ رمان*؛ ترجمه رویا پورآذر، تهران: نشر نی.

_____ تحلیل لایه‌های سبکی در آثارالوزرا با رویکرد سبک‌شناسی انتقادی

- بازورث، ک، دارلی (۱۳۸۰)؛ سلجوقیان؛ ترجمه یعقوب آژند، تهران: مولی.
- بنداری، فتح بن علی (۱۳۵۶)؛ تاریخ سلسله سلجوقی؛ ترجمه محمد حسین جلیلی، تهران: بنیاد فرهنگ ایران.
- بهرام‌پور، شعبانعلی (۱۳۷۹)؛ *گفتمان و تحلیل گفتمانی*؛ مجموعه مقالات، به کوشش دکتر محمدرضا تاجیک، تهران: فرهنگ گفتمان.
- درپر، مریم (۱۳۹۲)؛ *سبک‌شناسی نامه‌های غزالی با رویکرد تحلیل گفتمان انتقادی*؛ تهران، انتشارات علم.
- دلبری، حسن؛ مهری، فریبا (۱۳۹۴)؛ «کارکرد ایدئولوژی در لایه‌های سبکی داستان حسنک وزیر»؛ *متن‌شناسی ادب فارسی*؛ دوره جدید، ش ۲، ص ۶۳-۷۸.
- راوندی، مرتضی (۱۳۵۹)؛ *تاریخ اجتماعی ایران*؛ ج دوم، تهران: امیر کبیر.
- سارتر، ژان‌پل (۱۳۴۸)؛ *ادبیات چیست؟*؛ ترجمه ابوالحسن نجفی و مصطفی رحیمی، تهران، نشر زمان.
- سجودی، فرزانه (۱۳۸۷)؛ *نشانه‌شناسی کاربردی*؛ تهران، انتشارات علم.
- شعیری، حمیدرضا (۱۳۹۵)؛ *نشانه-معناشناسی ادبیات*؛ تهران: انتشارات دانشگاه تربیت مدرس.
- شمیسا، سیروس (۱۳۸۴)؛ *کلیات سبک‌شناسی*؛ تهران، میترا.
- شیبانی‌اقدم، اشرف (۱۳۹۴)؛ *کلیدواژه‌های سبک‌شناسی*؛ تهران، انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.
- طباطبایی، سیدجواد (۱۳۷۵)؛ *خواجه نظام‌الملک*؛ تهران: طرح نو.
- عقیلی، سیف‌الدین حاجی بن نظام (۱۳۶۴)؛ *آثار الوزرا*؛ ج دوم، تصحیح میرجلال‌الدین حسینی ارموی، تهران: اطلاعات.
- فتوحی، محمود (۱۳۹۱)؛ *سبک‌شناسی نظریه‌ها، رویکردها و روش‌ها*؛ تهران، سخن.
- فرشیدورد، خسرو (۱۳۸۲)؛ *دستور مفصل امروز بر پایه زبان‌شناسی جدید*؛ تهران، سخن.
- فرکلاف، نورمن (۱۳۷۹)؛ *تحلیل انتقادی گفتمان*؛ مترجم فاطمه شایسته پیران و دیگران، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.
- کلوزنر، کارلا (۱۳۶۳)؛ *دیوان‌سالاری در عهد سلجوقی*؛ ترجمه یعقوب آژند، تهران، امیر کبیر.
- مقدادی، بهرام (۱۳۸۴)؛ *فرهنگ اصطلاحات نقد ادبی (از افلاطون تا عصر حاضر)*؛ تهران، فکر روز.

مکاریک، ایرنا ریما (۱۳۹۰)؛ *دانشنامه نظریه‌های ادبی معاصر*؛ ترجمه مهرا مہاجر و محمد نبوی، تهران، انتشارت آگه.

نظام‌الملک طوسی، ابوعلی قوام‌الدین حسن (۱۳۸۹)؛ *سیاستنامه*؛ چ نهم، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.

نورگارد، نینا و بوسه، بئاتریکس و مونتورو، روسیو (۱۳۹۴)؛ *فرهنگ سبک شناسی*؛ ترجمه: احمد رضایی جمکرانی و مسعود فرهمندفر، تهران: مروارید.

وراوینی، سعدالدین (۱۳۷۰)؛ *مرزبان‌نامه*؛ به کوشش خلیل خطیب رهبر، چ پنجم، تهران: صفی‌علیشاه.

